

**Alexandru Gafton**

## VALORILE CONCEPTULUI BIBLIC „CHEMARE” ÎN VECHILE TRADUCERI ROMÂNEȘTI

1. Polisemantismul unor termeni utilizați în textul biblic are surse multiple, determinate de condițiile particulare prin care *Biblia* a apărut, de căile pe care aceasta s-a răspândit, dar și de valențele limbii, în relație cu caracteristicile structurale și dinamice ale realităților conceptualizate.

Una dintre căile cele mai firești și una dintre cele mai valorificate șanse de apariție a polisemantismului decurge din chiar valențele naturale ale respectivului cuvânt. Acesta poate fi potrivit exprimării mai multor nuanțe sau poate fi deschis apariției sale în mai multe contexte corelate atât în plan lingvistic, cât și în planul realității extralingvistice. Datorită modalităților în care o realitate (lucru sau proces) este concepută, este posibil ca unul și același cuvânt să poată purta sensurile necesare, care exprimă mai multe etape sau ipostaze ale aceluiași lucru sau proces. În acest caz, polisemantismul care se instalează este în măsură să faciliteze sporirea contextelor în care un cuvânt poate apărea.

O altă cale care poate genera polisemantismul este traducerea. Încercarea de translație a conținuturilor dintr-o limbă în alta, dinspre o spiritualitate spre alta, poate genera ciocniri, atât la nivel conceptual, cât și la nivel lingvistic. Mizele traducerii pot fi amplificate sau modulate de procesul de transfer al unui univers conceptual dat – și care deține o anumită identitate, anumite trăsături definitorii, precum și anumite modalități particulare de exprimare lingvistică –, într-un altul – acesta din urmă avându-și propriile detalii și particularități structurale și funcționale. Aceste mize pot exercita presiuni asupra sistemului lingvistic, care poate fi nevoit să-și utilizeze echivalenții în conformitate cu un alt uz și să-și investească termenii cu noi valori. Desigur, echivalenții din limba-țintă pot avea oarecare nuanțe sau valori (paradigmatice sau contextuale) care să permită o astfel de apropiere. În fapt, cel mai ades este vorba despre procese sau lucruri care, prin traducere, aduc cu sine nuanțe și valori noi, decupează realitatea din perspective până atunci neîntâlnite sau neuzuale în mentalitatea limbii-țintă. În plan lingvistic, acest fapt este de natură să provoace modificări de ordin semantic.

2. Un text precum *Biblia* ridică numeroase probleme de înțelegere, datorită complexității universului conceptual aici prezent și a modalităților particulare a-l de reda în plan lingvistic. De aici apar probleme legate de traducerea textului, cu începere din punctele sale de plecare (ebraica și greaca), și ajungând la numeroasele limbi și spiritualități care l-au preluat prin traducere. Având în vedere solicitările și exercițiul la care acest text a supus limbile – până la a genera o anumită interconexiune a acestora –, el pare a fi foarte indicat pentru a permite studierea modalităților în care, în cadrul proceselor de traducere și de interpretare, poli-semantismul termenilor a

putut fi provocat și stimulat. Lucrul acesta este valabil nu doar în legătură cu concepte complexe ori dificile, ci și privitor la cazuri în care, datorită caracteristicilor de conținut ale cuvintelor respective și ale relațiilor din realitatea extralingvistică pe care o surprind, sub aspect semantic, respectivele cuvinte pot evolua în modalități determinate de propriile valențe, dar potențate sau activate de actul traducerii.

Prin natura lor semantică, prin uzurile lor, precum și datorită modalităților, strâns legate de realitățile din planul social, în care s-au conceptualizat, unele cuvinte sunt mai predispușe decât altele la a deveni polisemantice. Ele se află mai bine plasate pe căile comune de exprimare și sunt mai suple în ceea ce privește potențialul lor semantic. Astfel este grecescul *καλέω* care, datorită importanței conceptului, a frecvenței sale și a nuanțării pe care le poate cunoaște, are numeroase ocurențe în textul biblic. Apariția și dezvoltarea mai multor sensuri ale gr. *καλέω*, sunt încurajate de polisemantismul rădăcinii ebraice, *qr'*, dar și permise de acest termen utilizat în versiunea grecească a *Bibliei*, adică de valențele pe care deja le avea în limba greacă. Apărut sub diferite forme și având sensuri variate – lucru care i-a permis stabilirea de relații de sinonimie complexe cu alți termeni –, acesta a suferit de-a lungul redactării *Bibliei* o continuă evoluție. Totodată, strâns legate de sensul de bază ebraic și grecesc al cuvintelor care apar în *Vechiul Testament* și în *Noul Testament*, sensurile dezvoltate ulterior în gândirea la a cărei temelie stau aceste scrieri, se află în deplină coerență cu traiectul luat de religia iudaică și, apoi de creștinism.

Este dificil de demonstrat cum este posibil ca, în cazul unui cuvânt obișnuit și relativ frecvent, un text – fie și cel biblic – ar putea impune sau genera constrângeri atât de mari. Este la fel de dificil de demonstrat însă că același cuvânt a putut avea o dinamică semantică aproape identică, în limbile care au tradus textul biblic, deținând și dezvoltând în mod independent aceleași valori. Se poate accepta că, date fiind caracteristicile definatorii ale realității desemnate, ca lucru și ca proces, precum și modalitățile general-umane în care aceasta se constituie, funcționează și poate fi conceptualizată, potențialul diferiților termeni din diferitele limbi nu putea fi prea diferențiat. Dată fiind unitatea de comportament a diferitelor cuvinte din limbile avute în vedere, această premisă este completată în mod rezonabil de o alta, la fel de evidentă și de activă și în alte situații: textul biblic trebuie să fi fost cel care, răspândindu-se pe calea traducerii, a exercitat o înrăurire unitară asupra diferitelor cuvinte ale diferitelor limbi, care aveau a reda același proces, similar concept.

În cele ce urmează, vom observa unele aspecte ale evoluției conceptului de ‘chemare’, precum și felul în care se redau în limba română derivatele și compusele termenului grecesc de referință.

3. Un prim sens pe care îl are și solicită *καλέω* este ‘a chema’. În felul acesta, pe urmele gr. *καὶ ἐκάλεισεν κύριος ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ Ποῦ εἶ* apare: „Și *chemă* Dumnezeu pre Adam și zise lui: «Adame, unde ești?»” (BB *Gen.*, 3, 9). În PO apare: „Și *chemă* Domnul Domnedzeu pre Adam, și zise lui: «Unde ești?»”; „*vocavitque* Dominus Deus Adam et dixit ei ubi es” (Vulgata); „Es az WR Isten *hiua* Adamot, es monda öneki: Holl vagy te?” (Heltai);

**καλέσας** δὲ Φαραῶ τὸν Ἀβραμ εἶπεν; „Și *chemând* faraon pe Avram zise” (BB *Gen.*, 12, 18); „Și faraon *chemă* la sine pre Avram și zise lui” (PO); „Es Pharao Abramot hozza *hiuan*, monda öneki” (Heltai); „*vocavitque* Pharao Abram et dixit ei” (Vulgata);

καὶ προσεκάλουν τῷ Λωτ καὶ εἶπαν πρὸς αὐτὸν; „Și *chema* afară pre Lot și zicea cătră el” (BB *Gen.*, 19, 5); „Și *chiamând* afară pre Lot ziseră lui” (PO); „*vocaveruntque* Loth et dixerunt ei”; (Vulgata) „Es *khiuan* Lotthot mondanac öneki” (Heltai);

**Καλέσωμεν** τὴν παιῖδα καὶ ἐρωτήσωμεν τὸ στόμα αὐτῆς καὶ ἐκάλεσαν τὴν Ρεβέκκαν; „*Să chemăm* copila și să întrebăm gura ei. Și *chemară* pre Reveca” (BB *Gen.*, 24, 57–58); „*Să chiamăm* fata înainte și să întrebăm ce va dzice ea de însă. Și *chimară* Răveca” (PO); „*vocemus* puellam et quaeramus ipsius voluntatem. cumque *vocata* venisset” (Vulgata) „*Hiyuc* elö a Leant, es kerdgyüc meg mitt mond ö hozza. Es elö *hiuac* Rebeccat” (Heltai);

**ἐκάλεσε** δὲ Ἰακωβ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ εἶπεν; „Și *chemă* Iacov pre feciorii lui și zise lor” (BB *Gen.*, 49, 1); „*Chiemă* Iacov pre feciorii săi și dzise” (PO); „*vocavit* autem Iacob filios suos et ait eis” (Vulgata); „*Hiua* Iacob az ö fiait es monda” (Heltai).

καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν ἄγγελος κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀβρααμ Ἀβρααμ, ὁ δὲ εἶπεν Ἰδοὺ ἐγώ; „Și-l *chemă* îngerul Domnului den ceriu și zise: «Avraame, Avraame!» Și el zise: «Iată eu!»” (BB *Gen.*, 22, 11); „Și îngerul Domnului den ceriu **strigă** la el și zise: «Avraame, Avraame!» El răspunse: «Aicea sânt»” (PO); „et ecce angelus Domini de caelo *clamavit* dicens Abraham Abraham qui respondit adsum” (Vulgata) „ES AZ WRnac Angyala menyböl *kialta* ö hozzá es monda: Abraham Abraham. Ö felele: Ihon vagyoc” (Heltai);

Aceleași serii (*καλέω*, *vocare/clamare*, *a chema*, *hív*<sup>1</sup>) apar în numeroase alte locuri, nu doar din *Geneză*, ci din întregul text biblic. De asemenea, pe pozițiile respective, K.J., Luther, și B.Jer., prezintă verbele *to call*, *rufen*, *appeler*.

Actul chemării poate fi făcut prin rostirea numelui și strigarea sa: „Și *chemând* Iisus pre cei 12 ucenici ai săi” (BB *Mt.*, 10, 1); „Și *chemând* nărodul zise lor” (BB *Mt.*, 15, 10)<sup>2</sup>, dar și în mod indirect, când terți pot cita sau doar transmite celui chemat solicitarea: „Și stând Iisus, zise *să-l chiiame*. Și *chemară* pre orbul zicând lui: «Cutează, scoală, că te *chiamă*»” (BB *Mc.*, 10, 49).

4. Orientat prin valoarea sa originară<sup>3</sup> către un sens complex, care exprima ‘strigarea pe nume în vederea chemării’, după înglobarea și depășirea sensului până acum ilustrat, termenul grecesc dezvoltă sensul ‘invocare’, lucru pe care traducerea îl reflectă:

„La locul jârtăvnicului ce-au făcut acolo cortul; și *chemă* acolo Avram pre numele Domnului” (BB *Gen.*, 13, 4); (...) καὶ ἐπεκαλέσατο Ἀβραμ τὸ ὄνομα κυρίου; „Tocma acolo pre locul unde dentâniu preastolul făcuse, și întru ajutoriu

<sup>1</sup> Precum rom. *a chema*, magh *hív* poate purta sensurile: ‘rufen’, ‘laden’, ‘heißen’.

<sup>2</sup> Vezi și *Mt.*, 15, 16; 15, 32; 22, 8; *Mc.*, 3, 13; 3, 23; 9, 35; *FA*, 4, 18; 5, 40; 9, 41; 10, 5.

<sup>3</sup> Pentru etimologia, valorile și evoluția gr. *καλέω*, vezi Chantraine s.v. și Bailly s.v.

*chemă* acolo numele Domnezeului” (PO); „Szinte ott a helyē, a holl ānac elōtte az oltart chinalta vala. Es segetsegūl *Hiua* ott az Istenec Neuet” (Heltai); „in loco altaris quod fecerat prius et *invocavit* ibi nomen Domini” (Vulgata);

„Și rāsādi Avraam țarinā la Fântāna Jurāmāntului și *au chemat* acolo pe numele Domnului Dumnezeu veacinicu” (BB *Gen.*, 21, 33); (...) και επεκαλεσατο εκει τὸ ὄνομα κυρίου Θεὸς αἰώτιος; „Iară Avraam sādi leamne în Verzava și într-ajutoriu *chiemă* cel Domn Dumnezeu de vecie” (PO); „Abraham kedig fākat plantala Beersababa: Es segetsēgūl *hiua* ott az örec WR Istenec Neuet” (Heltai); „Abraham vero plantavit nemus in Bersabee et *invocavit* ibi nomen Domini Dei aeterni” (Vulgata).

Tot o formă de invocare apare și în: „Și *chemă* foamete pre pāmānt” (BB *Ps.*, 105, 16) „și *chemă* foamete spre pāmānt” (PS.C., PS.S.B).

Precum în cazul sensului precedent, situația de la nivelul întregului text biblic este aceeași, inclusiv în versiunile K.J., Luther și B.Jer, unde apar: *to call*, *rufen*, *invoquer*.

Făcută, în mod obișnuit, pentru a solicita ajutorul, precum în: „Și *chemă* Agar numele Domnului celuia ce grāia cātrā dānsa: «Tu, Dumnezāu, ce m-ai socotit?»” (BB *Gen.*, 16, 13); „Și *chiemă* numele Domnului, cine grāia cu ea: „Tu Domnedzeu, vedzi mine!” (PO); „Es **neuezze** az WRnac neuert ki öuele szola: Te Isten latz engemet” (Heltai); „*vocavit* autem nomen Domini qui loquebatur ad eam Tu Deus qui vidisti me” (Vulgata) sau, la rigoare, în: „Iară într-al noale ceas, *strigă* Iisus cu mare glas zicānd: «Ili, Ilii, lama savahthani?» Aceasta iaste: «Dumnezāul meu, Dumnezāul meu, cā ci mă lāsași?» Iară unii ce sta acolea auzind zicea cā pre Ilie *strigă* acesta” (BB *Mt.*, 27, 46–50)<sup>4</sup>, invocarea este un act care decurge din concepția conform căreia cuvântul este dotat cu forță demiurgică și, implicit, poate semnifica și un act de credință. Prin chemarea numelui (strigare care numește) are loc nu doar o simplă invocare ci și o recunoaștere a existenței celui din spatele numelui rostit, eventual o stabilire clară a identității acelei realități (*Iahweh* e *Iahweh*, *Baal* e *Baal*, deci *Iahweh*, nu *Baal*): „Ispovediți-vă Domnului și *chemați* numele lui, vestiți întru limbi deala lui!” (PS.C., 105, 1); „Ispovediți-vă Domnului și *chiemați* numele lui, vestiți întru limbi lucrul lui” (PS.S.B.); „Mărturisiți-vă Domnului și *chemați* numele lui, vestiți întru limbi faptele lui” (BB); „Încă și aceea are puteare de la mai marii popilor, să leage pre toți carii *cheamă* numele tău” (NTB, *FA*, 9, 14); „Și aceea are voie de la arhierii să leage pre toți ceia ce *cheamă* numele tău” (BB); „Și lui Sith să nāscu fiiu și-i puse numele lui Enos. Acesta nādejdui *a chema* numele Domnului Dumnezāu” (BB *Gen.*, 4, 26) „(...) Acela începu *a chema* într-ajutoriu numele Domnului; în acea vreme începurā numele Domnului a propovedui” (PO)<sup>5</sup>.

<sup>4</sup> Cf. și *Mc.*, 15, 34-35; *Lc.*, 23, 46. În NTB se folosește, de asemenea, *a striga*.

<sup>5</sup> Finalul pare a fi o completare după textul german: „Zu der Zeit find man an, den Namen des HERRN anzurufen” (Luther). Vezi și: „Încă și aceea are puteare de la mai marii popilor, să leage pre toți carii *cheamă* numele tău”. (NTB, *FA*, 9, 14) (în CB și BB apare *a chema*, dar în CP apare *a pomeni*).

De multe ori, în diferite împrejurări și cu diferite finalități, „personajele” *Bibliei*, inclusiv Divinitatea, strigă. Dumnezeu îl strigă pe Adam care păcătise pentru prima dată (*Gen.*, 2, 9)<sup>6</sup>, glasul sângelui lui Abel strigă către Dumnezeu (*Gen.*, 3, 10), înainte de martiriul său, Ștefan strigă la Dumnezeu să-i ierte pe cei ce-l lapidau (*FA*, 7, 60), spiritele necurate scoase de Filip în Samaria strigă (*FA*, 8, 7), așa cum strigă și un alt duh rău învins de Isus (*Mc.*, 1, 26). Anania din Damasc este chemat pe nume de Dumnezeu (*FA*, 9, 10), Pavel strigă în Sinedriu (*FA*, 23, 6), iar Isus îl strigă „cu glas puternic pe Lazăr care învie astfel” (*Ioan*, 11, 43), în același fel procedând Petru cu Tabita din Iope (*FA* 9, 40). De aceea constatăm că, în multe situații din clasa semasiologică în discuție, apare și verbul polisemantic *a striga*: „Despre el a rostit acest cuvânt profetul Isaia: «Un glas *strigă* în deșert»” (*Mt.*, 3, 3)<sup>7</sup>. Probabil că nu întâmplător această chemare este adeseori însoțită de un îndemn, precum în cazul învierii fiicei lui Iair, căreia Isus îi spuse „«Talita cum», „ceea ce în traducere înseamnă; «Fetițo, îți zic, scoală-te!»” (*Mc.*, 5, 41), sau în cel al tânărului din Nain, cu care se procedează identic: „Tinere, îți poruncesc, scoală-te!” (*Lc.*, 7, 14). Concepția iudaică reflectată în *Biblie* este că Dumnezeu a creat lumea prin cuvânt și datorită voinței. Rostind, ca urmare a unui act de voință, Dumnezeu a creat. În consecință, realitatea devine ceea ce este și capătă identitate doar în urma unui act volitiv manifestat la nivel fenomenal ca rostire<sup>8</sup>. Există așadar, în toate aceste situații, un puternic act volitiv îndreptat către un anumit scop, care se continuă printr-o chemare și un îndemn. Nu de fiecare dată cel care strigă este mai puternic decât cel strigat, însă, de fiecare dată, este nevoie de concentrarea acestor acte în cadrul procesului ritualic în vederea obținerii efectelor dorite.

**5.** Indiferent de punctul din care un cuvânt evoluează și de valorile ce pot decurge din evoluția acestuia, întreg procesul prin care el este utilizat în diferite contexte poate conduce la crearea unui nucleu care adună în sine cea mai densă parte a notelor de conținut și a nuanțelor pe care respectivul cuvânt le dezvoltă. Uneori, chiar dacă sensul de bază al elementului lexical este unul, datorită varietății și/sau frecvenței contextelor în care el apare cu un alt sens sau datorită faptului că diferitele sensuri decurg în mod natural unele din altele și prezintă nuanțe comune în realitatea extralingvistică, este posibil ca acel alt sens să devină principal.

În mod obișnuit, astfel de cazuri apar întrucât lucrurile, procesele și raporturile din realitate pot intra în corelații de tip determinativ (cauzalitate, condiționare, consecvență, congruență etc.). Modalitățile în care lucrurile, procesele și raporturile există, se petrec și se orânduiesc în realitate influențează perspectivele comunității asupra acestora, ceea ce, la nivel lingvistic, se reflectă prin diversificarea posibilităților de redare a unui sens. Această diversificare se referă atât la utilizarea mai multor forme pentru a reda acel sens, cât și la modularea unei forme, a unui cuvânt,

De asemenea: „și zidi acolo jărtăvnic Domnului, și *numi* pre numele Domnului care i s-au arătat lui” (BB *Gen.*, 12, 8); „și zidi Domnului acolo un oltariu și *chiamă* într-agiutoriu numele Domnului” (PO); „Es epite az WRnac ott egy Oltart, es segetségül *hiua* as WRnac Neuet” (Heltai); „aedificavit quoque ibi altare Domino et *invocavit* nomen eius” (Vulgata).

<sup>6</sup> Probabil că nu poate fi considerată ca deplasată o comparație cu chemarea pe nume adresată Luceafărului de către Demiurg, în *Luceafărul*.

<sup>7</sup> Cf. *Is.*, 40, 3; *Mc.*, 1, 3.

<sup>8</sup> Materialitatea cuvântului este atât de pregnantă în concepția iudaică, încât cuvântul se poate transmite sau oferi precum un obiect, ca în cazul binecuvântării lui Iacov de către Isac (*Gen.*, 27, 1–40). Pentru relația dintre cuvânt și însușirile realității, vezi și profețiile lui Iacov, din capul 49 al *Genezei*. Vezi și Al. Gafton, *Numele în Biblie*, AUI, LI (2005), p. 165–179.

pentru a reda fidel, nuanțat și de unul singur modul variat în care este conceptualizată respectiva realitate. În cazul nostru, acest sens nuclear, creat prin aglutinarea mai multor nuanțe ale diferitelor acte prin care numirea se poate produce este '(de)numirea, nominația'. Varietatea procesului permite înglobarea într-un termen a mai multor caracteristici, dar particularitățile semantice ale termenilor nu permit ca acest lucru să se petreacă cu oricare termen (unul cu note de conținut prea constrângătoare, precum: *strigare* sau *numire*, de pildă). De aceea, precum în cazul nostru, nucleul care va reuși cel mai bine să atragă nuanțele de sens ale câmpului semantic va fi un termen precum *a chema*, cel mai apt pentru a exprima gama întregă.

Sub aspectul traducerii, analiza acestui act, mai ales cu referire la textul biblic, arată că majoritatea limbilor tind spre utilizarea anumitor forme. Faptul poate ține de un factor complex în care se combină poziția și valorile congruente, din limbile-sursă și țintă, ale termenilor folosiți, cu concepția asupra traducerii (precum în greacă și în română). Contextele în care apar gr. *καλέω* și rom. *a chema*, pentru a reda sensul în discuție, precum și frecvența cu care aceste cuvinte apar sunt relevante și sub acest aspect.

Fie că este vorba despre actul (în sens comun, dar și juridic) de a da nume unei ființe umane, fie că este vorba de cel prin care se denumește o altfel de realitate, indiferent de nuanțele care ar deveni pregnante și cărora li s-ar putea asigura felurii termeni, procesul prin care se numește are caracter ritualic. Întrucât nu oricine este în drept să dea nume, procesul numirii constituie un soi de proclamație, prin care numele este adus la cunoștința comunității, prin strigare. Totodată, întrucât numele are însușirea de a evoca obiectul, rostirea numelui echivalează cu o actualizare (chemare) a realității denumite. Elementele acestei serii apar destul de evident, în multe dintre contextele biblice:

„Pentru că veți părăsi numele vostru spre săturarea celor aleși ai miei, și pre voi va omorî Domnul, și celor ce slujesc mie *se va chema* nume nou” (BB, *Is.*, 65, 15);

„Acesta acum iaste os din oasele mele și trup den trupul meu! Aceasta *să va chema* muiare, pentru că dentru bărbatul ei s-au luat” (BB *Gen.*, 2, 23); (...) *αὕτη κληθήσεται* γυνή ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη; „(...) aceasta *va fi chemată* bărbătească, că de întru bărbat iaste scos” (PO); „(...) haec *vocabitur* virago quoniam de viro sumpta est” (Vulgata); „(...) Ezert Firfiuinac *neuesztetic*: Miert hogy Firfiubol vétetött” (Heltai);

„Și nu *se va mai chema* numele tău de acum Avram, ce va fi numele tău Avraam” (BB *Gen.*, 17, 5); καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἀβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβρααμ; „Derept aceea de acmu înainte nu *te veri chiema* Avram, ce numele tău Avraam va fi” (PO); „nec ultra *vocabitur* nomen tuum Abram sed appellaberis Abraham” (Vulgata); „Ezokaert ennekutána nem *neuesztetic* Abramnac, hanem Abraham leszen neued” (Heltai);

„Numele tău nu *se va mai chema* Iacov, ce Israil va fi numele tău. Și *numi* numele lui Israil” (BB *Gen.*, 35, 10); τὸ ὄνομά σου οὐ κληθήσεται ἔτι Ἰακωβ, ἀλλ' Ἰσραηλ ἔσται τὸ ὄνομά σου. καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσραηλ; „Ție ți-i numele Iacov, ce după aceasta nu-ți fie numele Iacov, ce Israil; derept aceea *se*

*chiamă* numele Israil” (PO); „dicens non *vocaberis* ultra Iacob sed Israhel erit nomen tuum et *appellavit* eum Israhel” (Vulgata); „Teneked Iacob neued: De ennekutanna ne legyen Iacob neued, hanem Izrael: Ezert *neuesztetic* Izraelnec” (Heltai);

„Și naște-va fiu, și *vei chiama* numele lui Iisus” (NTB *Mat.*, 1, 21); „Și naște-va fiu și *vei chema* numele lui Iisus” (BB); (...) και **καλέσεις** τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, sau „Iaca, tu jidov *te chemi* și te odihnești în leage și te lauzi în Dumnezău” (NTB *Rom.*, 2, 17); „Iată, tu jidov *te numești*, și te odihnești pre leage, și te lauzi întru Dumnezău” (BB).

„Iaca, fecioara aceia va priimi în sine și va naște fiu, și *vei chema* numele lui Emmanuil, carele să spune: «Cu noi Dumnezău»” (NTB *Mt.*, 1, 23); „Iată, fecioara în pânțele ce avea și va naște fiu și *vor chema* numele lui Emmanuil, carele iaste tălmăcindu-se: «Cu noi Dumnezău»” (BB)<sup>9</sup>.

Alături de aceste situații, pot apărea și cele în care traducătorii se îndreaptă spre termeni oarecum specializați. Astfel, față de: „Și *chemă* lumina dzio și întunecarea noaptea” (PO *Gen.*, 1, 5); traducere întocmai cu cea latinească: „*appellavitque* lucem diem et tenebras noctem” (Vulgata), apar situații precum: „Și *numi* Dumnezău lumina zio, și întunecarea numi noaptea” (BB), chiar dacă textul grecesc prezintă: και **ἐκάλεσεν** ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, και τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. În acest caz, traducătorul român urmează structural textul grecesc, dar apelează în mod explicit la forma specializată a verbului numirii, cale aleasă și de către traducătorul maghiar al textului de la baza PO: „Es *neueze* a Vilagosagott Napnac, es a Setétséget Eynec” (Heltai).

În fapt, socotind că ar fi potrivit și posibil să utilizeze cuvântul lipsit de univoc sau care trimite pe receptor în mod direct către sensul cerut de text, traducătorul nu își ia o libertate reală, întrucât chiar existența unei astfel de posibilități de substituție este în măsură să indice relația semantică strânsă dintre verbele aflate în joc<sup>10</sup>.

<sup>9</sup> Situațiile din aceeași clasă sunt abundente atât în textele religioase cât și în alte tipuri de texte: „Pentru aceea *s-au chemat* numele ei Turburare, pentru că acolo au turburat Domnul rosturile a tot pământul; și de acolo au răsipit pre dânșii Domnul preste fața a tot pământul” (BB *Gen.*, 11, 9); „De ica *fu* numele lui *chiamat* Vavilon, prin ce Domnul acolo turbură limba a tot pământului” (PO); „Și sosind la Ptolemaida, ceia ce *să chiamă* pentru a locului ființă Rodoforon, ce să zice «purtătoare de trandafir»” (BB, *3Macabei*, 1140b, 8–11); „E cel om *chema*-l Agaton, e boiereasa lui *chema*-o Polfia” (CS, 280, 2–3); „Cela ce-ș va lăsa cinul său și să va apuca de alt cin mai cu nevoe și mai cu grea petreacere, nu *să va chema* că hicleneaște mănăstirea și besearica” (LEGI Mold., 179, 38–39); „Că năemnicii amu *cheamă-se* strigați (ce se zice, învățații la botejune, ceia ce încă n-au ajunsu feciori să fie, că cu sfânta botejune nume de fecioru priimesc oamenii)” (CCĪ, 29, 3–6); „Cela ce nu face la boeria lui după tocmealele și năravurile ce-au fost mai demult a acei boerii, ce face alte obiceiă după voia lui, acela *se chiamă* că greșăste cu înșelăciune” (LEGI Munt., 332, 1–3).

<sup>10</sup> Situația aceasta se repetă întocmai sub: *Gen.*, 2, 19-20: „aduse iale la Adam cum să vadză cum ară *chema* iale, că oare cum *au chemat* Adam toate jigăniile așa li-e numele. Și *chiamă* Adam cu numele a lor (...)” (PO); „adduxit ea ad Adam ut videret quid *vocaret* ea omne enim quod *vocavit* Adam animae viventis ipsum est nomen eius. *Appellavitque* Adam nominibus suis (...)” (Vulgata); „hoza ökett az Emberhöz, hogy latnaya miképen *neueszneye* ökett: Mert valamint *neuezneye* az Ember az élő állatokatt, a lenne neuc. *Neuet ada* annakokaert az Ember (...)” (Heltai). Față de: και ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἰδεῖν τί **καλέσει** αὐτὰ: και πᾶν ὃ ἐὰν **ἐκάλεσεν** αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχ

6. Verbul *a chema* capătă un înalt conținut mistic printr-o modificare sesizabilă de la un context precum: „din Egipt *am chemat* pe fiul meu” (*Osea*, 11, 1), la unul precum: „Dumnezeul evreilor *ne-a chemat*; lasă-ne să mergem în pustie” (*Ex.*, 5, 3). De aici se poate ajunge ușor la sensul exprimat în *Mt.*, 4, 21 și *Mc.*, 1, 20, (chemarea fiilor lui Zebedeu), sau în *Mc.*, 3, 13: „Și se urcă pe munte și-i *chemă* pe cei pe care îi voia”. Probabil că, în parabola ospățului de nuntă (*Mt.*, 22, 1–14), unde apar: „își trimise servitorii să *cheme* invitații la nuntă” (*Mt.*, 22, 3), și „Spuneți celor *chemați*” (*Mt.*, 22, 4), termenul în discuție se încarcă cu sensul care va fi apoi pe larg explicat și utilizat de Sfântul Pavel. Dacă, în prima ocurență nu poartă decât sensul comun al verbului *a chema*, cea de-a doua face deja, prin anticipare, relația cu finalul fragmentului biblic: *Mt.*, 22, 14 πολλοὶ γὰρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, „multi enim sunt *vocati*, pauci vero electi”, care reprezintă expresia cea mai înaltă a conceptului ‘chemare’.

Rostirea numelui pare a fi obligatorie în cazul în care chemarea se produce în scopul predestinării: „Den pântecel maicii mele *au chemat* numele meu” (BB *Is.*, 49, 1), caz în care individul numit intră în posesia celui care cheamă și capătă un anumit destin<sup>11</sup>: „Nu te teme, căci eu te-am răscumpărat și te-*am chemat* pe nume, al meu ești!” (*Is.*, 43, 1)<sup>12</sup>. În felul acesta se creează condițiile necesare trecerii către alte sensuri. Astfel, pe urma sensurilor ‘a chema’, și ‘a numi’ apare și sensul ‘a unge’, relația cu ‘a striga’, și aceasta importantă, apărând pe calea unor contexte precum: „Și va fi tot carele *va chema* numele Domnului mântui-se-va” (BB *FA*, 2, 21), „*strigați* către Domnul rugându-l” (*Ioil*, 1, 14) și, mai ales prin: „Mergi și *strigă* la urechile fiicei Ierusalimului și zi” (*Ir.*, 2, 2)<sup>13</sup>.

ἦν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ καὶ ἐκάλεισεν Ἀδὰμ ὀνόματα (...), BB prezintă: „le aduse pre eale la Adam, ca să văză ce le *va numi* pre dânsle; și tot ce *au numit* Adam suflet viu, acesta e numele lui. Și *numi* Adam nume (...)”.

Faptul că, pentru acest sens, *a chema* și *a numi* apar într-o variație care nu ține de textul-sursă și nici de vreo nuanță de sens ce le-ar separa, ci doar de eventuale tendințe ale traducătorului (subliniem: lipsind eventuale constrângeri dinspre text sau dinspre limbă) poate fi bogat ilustrat: „Și s-au împlut Scriptura zicând: «crezut-au Avraam lui Dumnezeu, și s-au menit lui în dreptate, și s-*au numit* priiatin lui Dumnezeu»” (NTB, *Iac.*, 2, 23); „Și să săvârși scriptura carea zicea: «Și crezu Avraam lui Dumnezeu și să socoti lui întru dreptate și priiaten lui Dumnezeu *se-au chemat*»” (BB).

<sup>11</sup> Pentru sensul ‘investire’, vezi și *Is.*, 61, 1; de asemenea, acesta este și unul dintre modurile prin care se legitimează Sfântul Pavel (cf. *Rom.*, 1, 1; *1Cor.*, 1, 1; chiar și *2Cor.*, 1, 1; *Gal.*, 1,1; *Gal.*, 1, 15; *Ev.*, 1,1; *Col.*, 1,1; *1Tim.*, 1, 1, unde se vorbește despre însărcinarea de apostol, dată de Dumnezeu; *2Tim.*, 1, 1, unde se vorbește de investirea prin voința divină; *Fil.*, 1,1, unde se spune „Pavel, prizonierul lui Isus Hristos”, tonul modificându-se în *Ev.*). Iacob și Petru se numesc și intitulează apostoli și servitori și, precum Iuda, se adresează doar celor chemați sau aleși. De altfel, la aceștia, fără a lipsi apelul la conceptul ‘chemare’, se constată o mânuire mult mai puțin abilă a acestuia, în sensul că ei utilizează un concept mai degrabă popular, creat de limba ebraică, în vreme ce Sfântul Pavel utilizează un concept rafinat, asupra căruia reflectase îndelung. Probabil că întâmplarea care îi schimbuse radical viața a fost unul dintre elementele care l-au putut îndemna să confere unui sens potențial al cuvântului unul mistic, ceea ce limbile ebraică și greacă ofereau prin sine noii religii căpătând o profundă semnificație teologică.

<sup>12</sup> Cf. și *Is.*, 45, 3.

<sup>13</sup> Cf. și *Ir.*, 3, 12.



Coerent elaborată, teologia care se încheagă o dată cu Sfântul Pavel este articulată în jurul câtorva idei continuu rafinate. Aproape toate aceste locuri indică, în mod explicit sau implicat, că actul chemării este unul ceresc (*Ev.*, 3, 1), el pleacă de la Dumnezeu, cel „care vă cheamă la împărăția și mărirea sa” (*ITes.*, 2, 12), cel „de care ați fost chemați la împărțirea cu fiul său” (*ICor.*, 1, 9), se realizează prin *Evanghelie* și urmează un plan divin „că dintru început v-a ales Dumnezeu spre mântuire întru sfințirea duhului și credința adevărului, la care v-a chemat prin *Evanghelia noastră* ca să dobândiți voi slava Domnului nostru Isus Hristos” (*2Tes.*, 2, 13–14) și are ca urmare mântuirea: „Dumnezeu, care ne-a mântuit și ne-a chemat cu chemare sfântă, nu după faptele noastre, ci potrivit planului său și harului dat nouă” (*2Tm.*, 1, 9), viața veșnică „Luptă-te lupta cea bună a credinței, cucerește viața veșnică la care ai fost chemat” (*ITm.*, 6, 12). Caracteristica de comunitate spirituală, depășind limitele naționale își are exprimarea desăvârșită la Sfântul Pavel, care arată că și preotul este chemat, precum Aaron (*Ev.*, 5, 1–10). Atât Petru<sup>14</sup> cât și Pavel utilizează termenul *chemare* ca pe un *praedicatum*: „Voi însă, sunteți viță aleasă, preoțime regească, națiune sfântă, popor care a devenit bun al lui Dumnezeu, ca să vestiți faptele mari ale celui care v-a chemat din întuneric la minunata sa lumină” (*IP*, 2, 9).

Conform concepției iudaice, valabilă și în cele două religii derivate din aceasta, cuvântul are forță demiurgică. Divinitatea creează și stăpânește lumea prin cuvânt. La rândul său, omul poate primi acest atribut (precum în cazul unor numiri făcute de om, începând cu aceea a viețuitoarelor de către Adam). Deși, inițial, Dumnezeu este cel care își dezvăluie numele (*Ex.*, 3, 14, אֱלֹהִים אֲשֶׁר אֵדְבָר, dar numai prin anumite attribute, observate (sau imaginate) de către om, acesta îl poate numi, în conformitate cu attributele identificate. Fiind supus Divinității, omul este strigat, numit și chemat de aceasta, dar omul nu poate decât invoca pe Dumnezeu. Aici se naște relația cu sensul teologico-mistic al cuvântului căci, plecând de la om către Divinitate pe o scară a lui Iacob, acesta ar putea urca doar până la ‘a invoca’, în vreme ce, coborând dinspre Divinitate, cuvântul se îmbogățește cu sensul ‘a investi’. Chemarea, în sens teologico-mistic, nu poate pleca decât dintr-o singură direcție: dinspre Dumnezeu, și nu poate avea decât un destinatar: Omul. Aceasta este relația primă statornicită între Dumnezeu și Om și pe care Sfântul Pavel o consideră ca având ca unic punct de plecare Divinitatea, deoarece demersul divin nu depinde de faptele omului ci se desfășoară în conformitate cu un plan. Răspunderea omului, utilizarea înțeleaptă a liberului arbitru, împreună cu înțelegerea corectă a chemării și smerita încercare de a intra în rândul aleșilor intervin abia după acest prim moment, pe care apostolul îl cunoștea prea bine.

Intuind valoarea conceptului utilizat de Isaia, conștientizându-l și filtrându-l prin experiența sa, Pavel îl utilizează nuanțat, conferindu-i o aură mistico-teologică, dar și explicându-l credincioșilor.

7. După cum s-a putut observa din seriile de exemple și din ilustrațiile până acum prezentate, cazul discutat nu reprezintă o situație obișnuită de cuvânt polisemantic. Rom. *a chema* poate cunoaște note de conținut comune cu verbele *a striga*, *a invoca*, *a numi*, *a denumi*, cuvinte care, totodată, reprezintă și modalități particulare prin care se pot petrece anumite aspecte ale actului numirii.

<sup>14</sup> Deși acesta folosește termenul, dar mai rar decât Sfântul Pavel, conceptul este mult mai puțin bogat și complex, în comparație cu ceea ce se întâlnește la apostolul limbilor.

Verbul *a chema* poate fi utilizat pentru a semnifica:

- (a) simpla chemare sau strigare a cuiva, ori simpla numire în scopul chemării;
- (b) invocarea;
- (c) denominația (ca instituire a unei noi realități ori paradigme, prin acordarea unui nume);
- (d) investirea de către Divinitate.

Privind contextele în care acest verb apare (dar și pe cele în care apar substituenții săi, ca forme centrate în mod strict și exclusiv asupra unui singur aspect ale sensului), se observă apropierea semantice foarte mari dintre acestea. Lucrul acesta indică punctul de plecare al unei modalități de denumire a unei acțiuni care a cunoscut rafinări (sau segregări). Totodată, posibilitatea de a concepe și realiza acea acțiune din alte perspective sau de a o realiza pe căi derivate, conexe și specializate, a generat sensuri și nuanțe care au putut solicita și alți termeni. Chiar astfel, însă, limba nu a putut crea termeni specializați, care să-și elimine concurenții, tocmai datorită faptului că termenul central (*a chema*) deținea un nucleu de sens atotcuprinzător, atât în ceea ce privește sensurile sinonimelor sale parțiale și valorile nuanțelor acestora, cât și în ceea ce privește valențele lor.

Valorile teologice ale termenului, mai ales cele relevate sub 6., evidențiază înrăurirea exercitată de textul biblic asupra rezultatelor traducerilor din diferitele limbi. Urmând tendința de a păstra termenul din text, ele au apelat la valențele pe care corespondentul le avea, eventual îmbogățindu-l, mai rar căutând un echivalent. Acesta este, de altfel, comportamentul care a fost identificat și în situațiile prezentate în celelalte paragrafe, fiind, totodată, comportamentul obișnuit al traducătorilor textului biblic.

#### SURSE ȘI SIGLE

- B.Jer. = *La Bible de Jérusalem traduite des textes originaux (...)* par B. et L. Hurault, J. Van Der Meersch, Paris, 1994.
- Bailly A., *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.
- BB = *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Laura Manea, N.A. Ursu, 2. vol., Iași, 2001, 2002.
- Biblia (...)*, București, 2001, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania.
- Brown F. et al, *A hebrew and english lexicon of the Old Testament*, with an appendix containing the biblical aramic. Based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, Boston, 1906.
- CB = *Codicele Bratului*, ediție de text de Al. Gafton, Iași, 2003.
- CCĭ = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, textul, București, 1914.
- Chantraine P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris, 1983.
- CP = *Texte de limbă din secolul XVI* reproduce în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Brașov în anul 1563*, București, 1930.
- CS = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gh. Chivu, București, 1993.

- DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, 1965 ș. u.
- Douglas, J.D. et al, *The New Bible Dictionary*, London, 1962.
- K.J. = *The Old Testament The Authorized or King James Version of 1611 (...)*, Cambridge, 1996.
- La Sainte Bible Polyglotte*, contenant le texte hébreu original, le texte grec des *Septante* le texte latin de la *Vulgate* et la traduction française de M. L'Abbé Glaire avec les différences de l'hébreu, des *Septante* et de la *Vulgate*; (...) par F. Vigouroux, *Ancien Testament*, tome I *Le Pentateuque*, Paris, 1900.
- LEGI
- Mold. = *Carte românească de învățătură 1646*, ediție critică, (coord. Andrei Rădulescu), București, 1961.
- LEGI
- Munt. = *Îndreptarea legii 1652*, ediție coordonată de Andrei Rădulescu, București, 1962.
- Librorum Veteris Testamenti canonicorum*, pars prior, graece, Pauli de Lagarde (...), Gottingae, 1883.
- Luther = *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des altern und neuen Testaments. Nach der deutschen Uebersetzung Martin Luthers*, Stuttgart, 1970.
- NTB = *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 350 de ani cu binecuvântarea înalt prea sfințitului Andrei, arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.
- PO = *Palia de la Orăștie 1581–1582*, text-facsimile-indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, și *Palia de la Orăștie* (1582), *Textul*, ediție de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Iași, 2005.
- PS.C = *Psaltirea* publicată românește la 1577 de diaconul Coresi, reproducă cu unu studiu bibliograficu și unu glosaru comparativu de B. Petriceicu Hasdeu, edițiunea Academiei Române, tomulu I, textulu, Bucuresci, 1881 (s-a consultat și utilizat și Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*), Text stabilit, Introducere și Indice de Stela Toma, București, 1976).
- PS.S B = Bianu, Ion, *Psaltirea Șcheiană*, t. I, *Textul în facsimile și transcriere*, Bucuresci, 1889.
- Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece iuxta 70 interpretes (...)*, *Leges et historiae*, Stuttgart, 1935.
- Vulgata = *Novum Testamentum Graece et Latine*. Textum Graecum post E. Nestle et E. Nestle (...), Stuttgart, 1990.

THE VALUES OF THE BIBLICAL CONCEPT “CHEMARE” (CALLING)  
IN OLD ROMANIAN TRANSLATIONS

(Abstract)

This text discusses the evolution of terms that present (intrinsic, but also contextual) affinities towards polysemy during the translation act. One can observe how in the case of certain words, with a broad or supple semantic spectrum, a given list of equivalents from various languages may exhibit a largely comparable behaviour. As a result of the requirements of the translation process (in particular when it comes to biblical translations), such terms may earn new or enhanced semantic values.

**Cuvinte-cheie:** polisemie, traducere, text biblic, „a chema”.

**Key-words:** polysemy, translation, biblical text, “a chema” (to call).

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași